

7470

۲۴۶
بدای

بسم الله الرحمن الرحيم

www.Ketab.ir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
اللَّهُمَّ كُنْ لَوْلِيكَ الْحُجَّةَ بْنَ الْحَسَنِ
صَلَوَاتُكَ عَلَيْهِ وَعَلَى آبَائِهِ
فِي هَذِهِ السَّاعَةِ وَفِي كُلِّ سَاعَةٍ
وَلِيًّا وَحَافِظًا وَقَائِدًا وَنَاصِرًا وَ
دَلِيلًا وَعَيْنًا حَتَّى تُسْكِنَهُ أَرْضَكَ
طَوْعًا وَتُمَتِّعَهُ فِيهَا طَوِيلًا

مبانی فقهی و حقوقی ارث در اسلام

قدرت الله سلطانی

سلطانی، قدرت‌الله، ۱۳۴۱ -

مبانی فقهی و حقوقی ارث در اسلام / قدرت‌الله سلطانی - قم: تحسین ما، ۱۳۹۷.

۲۴۱ ص -

ISBN: 978-600-8379-22-5

بها: ۲۴۰۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیفا.

عنوان دیگر: مبانی فقهی و حقوقی ارث در اسلام براساس سرفصل‌های شورای برنامه‌ریزی کتب درسی وزارت علوم،

تحقیقات و فناوری.

کتابنامه.

۱. ارث (فقه). ۲. Inheritance and succession (Islamic law). ۳. ارث - ایران.

۴. Inheritance and succession - iran. ۵. ارث - جنبه‌های قرآنی. ۶. Inheritance and succession - Qur'anic teaching.

۲۹۷/۳۷۸

BP۱۹۷/س۸م۲ ۱۳۹۷

۵۴۲۴۷۱۲

شماره کتابشناسی ملی

(بر اساس سرفصل‌های شورای برنامه‌ریزی کتب درسی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری)

عنوان / مبانی فقهی و حقوقی ارث در اسلام

مؤلف / قدرت‌الله سلطانی

شابک / ۹۷۸-۶۰۰-۸۳۷۹-۲۲-۵

ویراستار / مهدی محدثی

ناشر / انتشارات تحسین

شمارگان / ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ / اول / پاییز ۱۳۹۷

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: زیتون - قم

ناظر فنی چاپ / محمدرضا رضوان‌طلب

قیمت / ۲۴۰۰۰ تومان

مرکز پخش:

قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران قم، طبقه دوم، پلاک ۲۰۷

حق چاپ برای ناشر و مؤلف محفوظ است

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۶	سخنی با خوانندگان
۹	بررسی مفهوم ارث در لغت و معنای اصطلاح فقهی آن
۱۳	فصل اول: جایگاه ارث در جوامع انسانی
۱۴	پیشینه تاریخی درباره ارث
۱۵	ارث در قبایل بدوی
۱۶	ارث در بابل
۱۷	ارث در یهود
۱۷	ارث در ایران قدیم
۱۷	ارث در حقوق کلیسا
۱۸	ارث در میان اعراب زمان جاهلیت
۱۹	جاهلیت جدید
۲۲	جایگاه ارث در اسلام
۲۳	تعیین حدود و مقررات ارث در اسلام
۲۳	منابع قوانین ارث یا منابع فقه شیعه
۲۴	(منابع قوانین ارث)
۲۶	تغییر و تحول در قوانین ارث
۲۷	فصل دوم: نظام ارث بر اساس فطرت بشری
۲۸	هدف از ارائه کتاب ارث
۲۹	ضرورت یادگیری مسائل ارث
۲۹	اهمیت اجرای احکام الهی در جامعه

۳۰.....	ارث تکوینی و تشریعی
۳۱.....	تفاوت ارث و پیمان‌های قراردادی
۳۲.....	مقدم‌بودن دین بروصیت
۳۵.....	موانع ارث در اسلام
۳۵.....	موانع ارث
۳۵.....	اسباب محرومیت از ارث
۳۷.....	مسئله ارتداد
۳۸.....	موجبات ارث در دین اسلام؛ نَسَب یا سَبَب
۳۸.....	وارثان سببی
۳۹.....	سهم الارث وارثان
۴۰.....	فرض‌های صاحبان فرض
۴۰.....	الف) فرض سه وارث، نصف ترکه است:
۴۱.....	شرح سهم الارث طبقات ارث‌برنده

۴۳.....	فصل سوم: تشریح احکام و مقررات ارث در قرآن مجید
۴۴.....	ادله قرآن در اثبات مسائل ارث
۴۷.....	آیات قرآن مربوط به ارث
۵۴.....	موضوع استفتا
۵۵.....	شرط ارث‌بری کلالة
۵۵.....	مطلق‌بودن ولد در آیه
۵۵.....	احکام کلالة ابوینی و پدری
۵۷.....	تفاوت ارث‌بری کلالة ابوینی و اُمّی
۵۸.....	آگاهی خدا از مصالح و مفاسد
۵۸.....	آیه پایانی
۵۹.....	مراد از کلالة و سهم الارث آن
۵۹.....	تذکر

شرط ارث کلاله	۶۰
سهم الارث بالفريضة وبالزّد	۶۰
حكم كلاله مادري و پدري ورد عامه	۶۰
تذکر	۶۱
تناسب آیات	۶۳
بیان کلی قانون ارث	۶۳
تذکر:	۶۴
محورهای ارث	۶۵
راز تصریح به ارث بری زن	۶۶
تقدم پدر بر جد و فرزند بر نوه	۶۸
عمومیت حکم آیه	۶۸
الزامی بودن سهام ارث	۶۹
عول در اصطلاح فقهی	۷۰
نظام ارث بری بر مبنای کرامت انسان	۷۱
تناسب آیات	۷۳
تقدم وصیت و دین بر ارث	۷۳
مقدم بودن لفظ وصیت بر دین	۷۴
راز لزوم تعبد به رعایت سهام ارث	۷۴
تشریع احکام ارث بر پایه حکمت الهی	۷۶
ارث در جاهلیت	۷۶
موجبات ارث	۷۷
سهام مختلف زن و مرد	۷۸
آگاهی اولیای الهی از علل احکام	۷۹
مانعیت کفر و حاجب بودن مسلمان	۸۱
اسلام، دین ماندگار و جهان شمول	۸۳
اقسام حدود الهی	۸۵

- یکی بودن اطاعت و نافرمانی از خدا و رسول ۸۶
- اسلام دین برگزیده ۸۷
- دین خداپسند ۸۹
- نظام ارث از دیدگاه اسلام ۸۹
- قوانین جدید ارث و مقایسه آن با اسلام ۹۲
- ارث زن و شوهر از دیدگاه سنت ۹۵

فصل چهارم: نظام ارث بری بر اساس اولویت طبقات وارثان ۹۷

- سهم الارث طبقه اول ۹۸
- سهم الارث طبقه دوم ۹۹
- سهم الارث طبقه سیم ۱۰۰
- احکام خاص میراث زن و شوهر ۱۰۰

۵. اگر مردی در حال مرض زنی را عقد کند و در همان مرض پیش از عروسی بمیرد، زن از او ارث نمی برد، ولی اگر بعد از عروسی یا بعد از صحت از آن مرض بمیرد، زن از وراثت اوست. ۱۰۱
۶. زوج از تمام اموال زوجه ارث می برد، اما نصیب زوجه از اموال ذیل است: ... ۱۰۱
- جایگاه ارث در زمان اعراب جاهلی ۱۰۲
- تعصیب و عول ۱۰۲
- ارث کلالة ۱۰۴
- دیة مقتول ۱۰۵
- مسئله حاجب ۱۰۶
- مانع آن ها پنج شرط است: ۱۰۶

۱. باید دو برادر یا بیشتر، یا یک برادر و دو خواهر، یا چهار خواهر یا چهار خنثی باشد. ۱۰۶
۲. کافر و بنده نباشند. ۱۰۶
۳. باید پدر زنده باشد. ۱۰۶

۴. این خواهر و برادر باید از یک پدر و مادر یا از یک پدر باشند. ۱۰۶.....
۵. باید در بطن مادر نباشند، زاییده شده باشند. حاجب شدن صفت مخصوص برادر و خواهر است و اولادشان حاجب نمی شوند و نیز شرط است که میان حاجب و محجوب، مغایرت باشد. ۱۰۶.....
- مقدار ارث کلاله..... ۱۰۶.....
- سبب ارث بردن از نگاه آیات و روایات..... ۱۰۷.....

فصل پنجم: ادله قرآن در اثبات مسائل ارث..... ۱۰۹.....

- مرحله اول نسب، شامل پسر و دختر، پدر، مادر و اولادشان..... ۱۱۰.....
۱. پسر و دختر؛ اگر شخصی وفات نماید:..... ۱۱۰.....
- پدر و مادر در صورت فوت شخص و زنده بودن..... ۱۱۰.....
- در صورت فوت شخص و زنده ماندن پدر و مادر و پسر و دختر..... ۱۱۰.....
- در صورت فوت شخص و زنده بودن پدر، پسر و دخترش..... ۱۱۱.....
- در صورت فوت شخص و زنده بودن مادر، پسر و دخترش..... ۱۱۱.....
- اولاد پسر و دختر..... ۱۱۱.....
- سهم های اولاد..... ۱۱۲.....
- تذکر..... ۱۱۲.....
- اسباب ارث در اسلام..... ۱۱۲.....
- ارث زن و شوهر..... ۱۱۳.....
- سبب اول در ارث زن و شوهر..... ۱۱۴.....
- دسته اول: پسر و دختر..... ۱۱۵.....
- دسته دوم: پدر و مادر..... ۱۱۵.....
- دسته سوم: پدر و مادر و پسر و دختر..... ۱۱۶.....
- دسته چهارم: پدر و پسر و دختر..... ۱۱۶.....
- دسته پنجم: مادر و پسر و دختر..... ۱۱۷.....
- دسته ششم: اولاد پسر و دختر..... ۱۱۷.....

- دسته هفتم: حصه های اولاد ۱۱۷
- اگر زوج وفات کند: ۱۱۸
- زوج، پدر، مادر ۱۱۸
- زوج، پدر و مادر، پسر، دختر ۱۱۹
- زوج، پدر، پسر، دختر ۱۲۰
- زوج، مادر، پسر، دختر ۱۲۰
- زوج، پسر، دختر ۱۲۱
- زوج، پدر، مادر ۱۲۲
- زوج، پدر، مادر، پسر، دختر ۱۲۲
- زوج، پدر، پسر، دختر ۱۲۲
- زوج، مادر، پسر، دختر ۱۲۳
- صورت انفراد ۱۲۴
- برادر و خواهر پدری ۱۲۴
- برادر و خواهر مادری ۱۲۵
- صورت اجتماع صنف های برادر و خواهر ۱۲۵
- سهم الارث برادر و خواهر، پدر و مادری با مادری ۱۲۵

- فصل ششم: سلسله مراتب سهم الارث جدّ و جدّه پدری و مادری ۱۲۹
- تفصیل بیان سهم الارث جدّ و جدّه پدری و مادری ۱۳۰
- اجتماع جدّ و جدّه با برادر و خواهر ۱۳۰
- تفصیل: جدّ پدری یا برادر و خواهر پدری و مادری ۱۳۱
- جدّ پدری با برادر و خواهر مادری ۱۳۱
- صورت اجتماع برادر و خواهر با جدّ پدری ۱۳۲
- جدّ پدری با برادر و خواهر پدر و مادری ۱۳۲
- جدّه پدری با برادر و خواهری ۱۳۲
- جدّ پدری برادر و خواهر مادری ۱۳۲

- ۱۳۳ صور اجتماع جدّه پدری با برادر و خواهر.
- ۱۳۳ جدّه و جدّه پدری و برادر و خواهر پدری و مادری
- ۱۳۳ جدّ و جدّه پدری و برادر و خواهر پدری
- ۱۳۴ صور اجتماع جدّ و جدّه پدری با برادر و خواهر
- ۱۳۴ جدّ مادری و برادر و خواهر پدر و مادری
- ۱۳۵ جدّ مادری و برادر و خواهر مادری
- ۱۳۶ جدّ و جدّه پدر و مادر
- ۱۳۶ اجتماع جدّ و جدّه های پدر و مادر
- ۱۳۷ اولاد برادر و خواهر
- ۱۳۷ صورت اجتماع اولاد برادر و خواهر
- ۱۳۷ صور انفرادی برادر و خواهر
- ۱۳۸ صور اجتماع زوجه و برادر و خواهر: پدر و مادری ها با مادری ها
- ۱۳۹ زوجه و صور انفراد جدّ و جدّه
- ۱۴۰ خنثی مشکل
- ۱۴۰ ارث غریق و زیر آوار مانده
- ۱۴۰ مرتبه سوم نسب
- ۱۴۱ سهم الارث صورت انفراد عمو و عمه
- ۱۴۲ صور اجتماع عمو و عمه
- ۱۴۲ عمو و عمه پدر و مادری با مادری ها
- ۱۴۳ صور اجتماع دایی و خاله
- ۱۴۳ دایی و خاله پدر و مادری با مادری ها
- ۱۴۳ صور اجتماع عمو و عمه با دایی و خاله
- ۱۴۴ صور انفراد عمو و عمه با صور انفراد دایی و خاله
- ۱۴۴ صور انفراد عمو و عمه با صور اجتماع دایی و خاله
- ۱۴۴ صور انفراد دایی و خاله با صور اجتماع عمو و عمه
- ۱۴۴ صور اجتماع عمو و عمه با صور اجتماع دایی و خاله

اولاد عمو و عمه و دایی و خاله (یادآوری) ۱۴۵

در مورد عمو، دایی، خاله، عمه، پدر و مادر ۱۴۶

فصل هفتم: ادله احکام و مقررات ارث از نظر سنت ۱۴۷

قوانین و مقررات ارث از نظر سنت ۱۴۸

باب ۱- ارث نبردن کافرا از مسلمان و ارث بردن مسلمان از کافر و مسلمان ۱۴۹

باب ۲- ارث نبردن کافر حتی از کافرا با وجود وارث مسلمان ۱۴۹

باب ۳- ارث بردن کافرا از کافر بر اساس قانون اسلام ۱۵۰

باب ۴- کافران از همدیگر ارث می‌برند و برخی از برخی دیگر ۱۵۱

باب ۵- نصرانی بودن زوجه و فرزند متوفای نصرانی و مسلمان بودن برادرزاده و

خواهرزاده اش ۱۵۲

باب ۶- ارث مرثیه ۱۵۲

باب ۷- ارث نبردن قاتل ۱۵۳

رد نظریه قائلین به تساوی ارث زن و مرد ۱۵۴

در باب ۸ - حکم دیه در ارث بردن ۱۵۵

باب ۹- عدم تفاوت مؤمن و مسلم در ارث بردن ۱۵۵

تذکر ۱۵۶

باب ۱۰- اولویت خویشاوند آزاد نسبت به برده در ارث بردن ۱۵۶

باب ۱۱- منحصر بودن وارث آزاد در برده ۱۵۷

باب ۱۲- درباره حکم برده و کنیز و اسیر آزاد شده در ارث ۱۵۷

باب ۱۸- مستحقان ارث و اولویت بین آنها ۱۵۸

باب ۱۹- ارث بردن خویشاوندان با واسطه است ۱۶۴

باب ۲۰- نسخ حکم ارث بستگان یتیمان و بینوایان هنگام تقسیم ارث ۱۶۵

باب ۲۱- در رابطه با عول و وارد شدن کمبود به سهم ها ۱۶۶

محمد بن مسلم فضیل بن یسار، برید عجل و زرارۃ بن اعین از امام باقر علیه السلام روایت

می‌کنند که فرمود: «عول در سهم‌ها نیست و آن‌ها بیش از شش سهم نیست». ۱۶۶

باب ۲۲ - بطلان تعصیب	۱۶۷
بررسی روایات این باب	۱۶۸
باب ۲۳ - اجرای قانون ارث و طلاق توسط حاکمیت	۱۶۹
باب ۲۴: اجرای قانون ارث توسط شخص،	۱۷۰
یادآوری	۱۷۰
باب ۲۶ - سهم یک مذکر به اندازه سهم دو مؤنث	۱۷۰
باب ۲۷ - اختصاصات پسر ارشد از ماترک پدر	۱۷۲
باب ۲۸ - روایات درباره ارث نوزاد	۱۷۳
باب ۲۹ - درباره ارث فرزند فرزند (نوه و نتیجه و...)	۱۷۴
تذکر	۱۷۵
باب ۳۰ - روایات درباره ارث فرزند با پدر و مادر	۱۷۶
باب ۳۱ - ارث پدر و مادر با فرزند و همسر	۱۷۶
باب ۳۲ - سهم پدر و مادر	۱۷۸
تذکر	۱۷۸
باب ۳۳ - ارث شوهر یا زوجه همراه پدر و مادر	۱۷۹
باب ۳۴ - ارث جد و جدّه	۱۸۰
باب ۳۵ - حکم اولویت ابوبین بر اجداد و جدّات و اجتماع آن دو با شوهر یا زن	۱۸۱
باب ۳۶ - ارث برادران و خواهران	۱۸۱
باب ۳۷ - مانع بودن خویشان ابوبینی از خویشان ابی	۱۸۶
باب ۳۸ - ارث برادرزادگان و خواهرزادگان با جدّ	۱۸۷
باب ۳۹ - ارث بردن از مخالفان	۱۸۸
باب ۴۰ - ارث بردن برادران در عالم ذر از یکدیگر در زمان ظهور	۱۸۹

فصل هشتم: تشریح احکام ارث جد و جدّه خویشاوندان از نظر قرآن و سنت

.....	۱۹۱
باب ۴۱ - ارث جد و جدّه	۱۹۲

- باب ۴۲- ارث نبردن دایی ها و عموها و فرزندانشان با وجود برادران و اجداد ... ۱۹۳
- باب ۴۳- ارث عمو و دایی ۱۹۴
- باب ۴۴- اولویت خویشان ابوینی بر خویشان ابی ۱۹۵
- باب ۴۵- مانع شدن خویشاوند نزدیک تر از خویشاوند دورتر در رسیدن به ارث . ۱۹۵
- باب ۴۶- ارث شوهر و زن (زوجه) ۱۹۶
- باب ۴۷- درباره ارث همسران متعدد است ۱۹۸
- باب ۴۸- ارث زوجه یا شوهر در صورت نبود وارث دیگر ۱۹۸
- باب ۴۹- ارث زوجه از اموال منقول و غیر منقول ۱۹۹
- باب ۵۰- اشتباه شدن مطلقه و ازدواج مرد سه زوجه ای با دو زوجه دیگر در یک عقد ۱۹۹
- باب ۵۱- ارث همسران صغیر ۲۰۰
- باب ۵۲- ارث بردن زوجه و شوهر پیش از آمیزش ۲۰۲
- باب ۵۳- ارث زوجه و شوهر در حال عده و ارث زوجه مطلقه در حال بیماری مرد ۲۰۲
- باب ۵۴- ازدواج مریض و ارث بین زوجین ۲۰۵
- باب ۵۵- ارث زوجه و شوهر در ازدواج موقت ۲۰۵
- باب ۵۶- موارد ارث نبردن زوجه و شوهر از یکدیگر ۲۰۶
- باب ۵۷- اختلاف زوجه و شوهر یا وارثان آنها در وسایل خانه ۲۰۶
- ارث ضامن جریره و هم پیمان ۲۰۷
- باب ۶۳- ارث ضامن جریره مسلمان با غیر مسلمان ۲۰۷
- باب ۶۴- ارث متوفای بدون وارث ۲۰۸
- باب ۶۵- دیه مسلمان بی وارث ۲۰۹
- باب ۶۶- ارث برادر رضاعی ۲۰۹
- باب ۶۷- ارث فرزند لعان ۲۰۹
- باب ۶۸- ارث پدر و فرزند ملاعنه پس از اعتراف پدر به فرزند ۲۱۱
- باب ۶۹- اقرار به فرزند کسی و اقرار وارثان به بدهی یا وارث بودن دیگری ۲۱۱

باب ۷۰ - ارث فرزند خوانده	۲۱۱
باب ۷۲ - ارث فرزند نامشروع	۲۱۲
باب ۷۳ - ارث حمیل	۲۱۲
باب ۷۴ - حکم برائت جستن از جنایت فرزند و ارث بردن از او و محروم کردنش از ارث	۲۱۳
باب ۷۵ - ارث کسی که تنها زنان بر او اقرار کنند	۲۱۳
باب ۷۶ - درباره ارث خنثی	۲۱۴
باب ۷۷ - مشاهده دو شاهد عادل عورت خنثی را به وسیله آینه	۲۱۶
باب ۷۸ - ارث نوزاد بدون آلت تناسلی	۲۱۶
باب ۷۹ - ارث انسان دو سرویک نشیمنگاه	۲۱۸
باب ۸۰ - ارث گمشده و حکم مال مجهول المالک	۲۱۸
باب ۸۱ - ارث غرق شدگان و زیر آوار ماندگان	۲۱۹
باب ۸۲ - متمول بودن یک دسته از غرق شدگان و در زیر آوار ماندگان	۲۲۰
باب ۸۳ - ارث زوجه و شوهر زیر آوار مانده	۲۲۱
باب ۸۴ - ارث جان باختگان از غیر غرق شدن و زیر آوار ماندن	۲۲۱
باب ۸۵ - ارث فرزندان بازمانده از جان باختگان ویرانی	۲۲۲
باب ۸۶ - ارث مجوس	۲۲۳
کتاب نامه	۲۲۵

حضرت پیغمبر اکرم ﷺ می فرمایند:

إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِأَهْلِ بَيْتٍ خَيْرًا فَقَهَّهُمْ فِي الدِّينِ ، وَوَقَّرَ صَغِيرُهُمْ كَبِيرَهُمْ ، وَرَزَقَهُمُ الرِّقَاقَ فِي مَعِيشَتِهِمْ ؛ یعنی وقتی که خداوند متعال خیر و سعادت یک خانواده را بخواهد این سه موضوع را در آن خانواده پدید می آورد:

۱. اعضای آن خانواده را در احکام دین بصیر و بینا می گرداند.

۲. با حساب و تدبیر گام برداشتن در راه زندگی اقتصادی را نصیب آنها می کند تا هرگز در راه اسراف و تبذیر اموال خود گام نگذارند و نیز مخارج خود را با درآمد حلال خود تنظیم کنند تا از حد اعتدال تجاوز نکنند و به ورطه حرام نیفتند.

۳. کوچکترهای آنها بزرگترهاشان را احترام کنند.

مقدمه

الحمد لله المتفرد بالبقاء المتوحد بالكبرياء، وارث الارض والسماء الذى لا تنقص بالعتاء خزائنه ولا ينضب بالحياء معين عوائده. والصلاة والسلام على اشرف خليقته وافضل بريته مبين السنن والفرائض، محمد وآله حملة علومه وناقل سننه واحاديثه صلاة دائمة، مالا ح بدر فى السماء ونجم فى الدجى.

انسان با آغاز زندگى خود در زمين، از نعمت هدايت الهى؛ يعنى پيامبر و فطرت درونى بهره مند بوده و عقل که از مواهب خداوند و سرمايه معنوى و اعطای الهى به انسان است، به حیات مادی و معنوی بشر رونق بخشیده است: انسان با فراگرفتن علم و دانش از انبیای الهی، از گمراهی و جهالت نجات یافت و راه پیشرفت و ترقی را به مرور زمان طی کرد. سرمایه مادی و معنوی انسان امروز، حاصل تلاش و کوشش زندگى پرفراز و نشیب نسل گذشته اوست که در اختیار دارد. آن چه بشر از آن ها به عنوان سرمایه معنوی؛ يعنى دین و تعالیم آسمانی به وسیله پيامبران الهی آموخته، با ارسال آخرین پيامبر خداوند، حضرت ختمی مرتبت محمد مصطفی ﷺ همه احکام و دستورهای الهی تکمیل شد و به وسیله جانشینان برحقش، امامان معصوم علیهم السلام احکام الهی را تشریح و تبیین گردید. این پیشوایان معصوم علیهم السلام که پرورش یافته مکتب وحی هستند، با سیره عملی خود در میان مردم تمام احکام و دستورهای فردی و اجتماعی، اعم

از عبادی، اقتصادی و حقوقی را به انسان‌ها آموختند و آن‌ها را به وظایف دینی و اجتماعی‌شان آشنا نمودند تا با کسب علم، دانش و آگاهی دینی، به معرفت نفس برسند و با بهره‌مندی از نعمت باطنی خود، یعنی عقل، به شکوفایی علم و دانش دست یابند.

انسان برای رسیدن به کمال نهایی خود - که همان مقام و منزلت انسان کامل است - تجربه کافی را برای جهان‌دانی و جهان‌داری و جهان‌آرایی دارد؛ از این‌رو نسبت به وظایف و مسئولیت فردی و اجتماعی و دینی خویش بیشتر از گذشته آگاهی دارد و بدین جهت هرگونه تقصیر از وظیفه و مسئولیت از او پذیرفته نخواهد شد. امروزه دسترسی انسان به فراگیری علم و دانش و احکام دین، خیلی بیشتر از گذشته است؛ انسان همان‌گونه که برای تأمین معاش خود تلاش و کوشش می‌کند تا در حد مطلوب نیازش را برطرف کند، برای تأمین سعادت و نیاز معنوی خویش هم باید سعی کند تا ضمن تأمین معاش، معاد زندگی جاویدش را تدارک کند؛ زیرا تأمین زندگی مادی انسان با تأمین زندگی معنوی او ارتباط دارد.

زندگی حقیقی انسان‌ها در دو بعد مادی و معنوی تعریف می‌شود به عبارتی، حیات مادی او با حیات معنوی به هم متصل است، نه جدا و منفصل؛ چون زندگی انسان با مرگ، پایان نمی‌پذیرد، بلکه با خروج از زندگی مادی وارد مرحله زندگی جاوید و همیشگی خویش می‌شود. اگر انسان برای عمران، آبادانی و رفاه زندگی مادی خود نیازمند علم و دانش و تجربه است، برای تأمین سعادت آخرت و تضمین معاد خویش نیز به شناخت احکام دین و دستورهای الهی نیازمند است. اسلام به عنوان دین جامع و کامل برای تربیت و پرورش انسان کامل، فراگیری علم و آموزش احکام دین را ضروری و لازم می‌داند و علم‌آموزی را برای هر فردی واجب می‌داند؛ زیرا در پرتو معرفت و آگاهی راز آفرینش و خلقت هستی آشکار می‌شود. انسان به وسیله دانش اندوزی و تفکر در آفاق و انفس، به هویت حقیقی و معنوی‌اش معرفت پیدا می‌کند و به کمک پیامبران الهی، به هدایت بیرونی و با پیروی از عقل، به هدایت درونی دست می‌یابد و با همراه داشتن علم

و دانش - که چراغ روشنایی است - از ضلالت گمراهی و جهالت نجات یافته، و به عالم نور و هدایت وارد می شود.

اسلام به عنوان مکتب جهان شمول برای علم و دانایی و تعلیم و تعلم ارزش والایی قائل است؛ به ویژه فراگیری علوم و معارف دینی را اولویت دانسته که از جمله آن علوم، علم به فرائض و المواریث است که یکی از مهم ترین ابواب فقهی بوده، همواره با مسائل مالی، حقوقی و اقتصادی انسان همراه است و نقش مؤثری را ایفا می کند؛ در واقع حق الناس است و دانستن احکام ضروری دین برای بشر لازم است. علم آموزی و تعلیم آن به مردم، مورد عنایت و سفارش پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله قرار گرفته است؛ در این جا به عنوان نمونه چند روایت از پیامبر گرامی اسلام این باره بیان می شود:

۱. قال رسول الله صلی الله علیه و آله: «تعلّموا الفرائض و علّموها الناس».

۲. عن النبی الاکرم صلی الله علیه و آله انه قال: «انما العلم ثلاثة: آية محكمة، أو فريضة عادلة، أو سنة قائمة. وما خلا من فهو فضل»^۱ بناء على أنّ المراد من فريضة عادلة هو الفرائض و المواریث.

۳. روی عبدالله بن مسعود قال: قال رسول الله صلی الله علیه و آله «تعلّموا القرآن و علّموه الناس و تعلّموا العلم و علّموه الناس و تعلّموا الفرائض و علّموه الناس فانّ العلم سیقُبْض و تظهر الفتن حتّى یختلف الاثنان فی الفريضة فلا یجدان من یفصل بینهما»^۲.

۴. روی ابوهریره قال النبی صلی الله علیه و آله: «تعلّموا الفرائض، و علّموها الناس، فإنها نصف العلم، و هو ینسی، و هو أول شیء ینتزع من أمتی»^۳.

از مجموع بیانات پیامبر اکرم درباره علم فرائض و المواریث، چنین استفاده می شود که تعلیم و تعلم آن به مردم مورد تأکید و سفارش آن حضرت بوده است، زیرا احکام آن حدود الهی و مقدار وسهم هر شخص در قرآن معین شده

۱. کتاب الفرائض ص: ۶۵

۲. اصول کافی، ج ۱، ص ۳۲.

۳. السنن الکبری، ص ۲۰۹.

۴. کتاب الفرائض و المواریث، ج ۴، ص ۶۷

و هیچ کس حق تعدی و تجاوز از حدود الهی را ندارد و ائمه معصوم علیهم السلام که مفسر و مبین واقعی آن حدود الهی برای بشر هستند، فراگیری آن را بر انسان لازم دانسته اند.

رعایت احکام ارث - که حدود الهی آن در قرآن ذکر شده - از جمله واجبات است و تعدی و سرپیچی از آن مجازات و عقوبت الهی را در پی خواهد داشت. و فی محکی سنن البیهقی قال التبی علیه السلام تعلموا الفرائض و علموها الناس والدلیل علی ثبوت الارث الکتاب والسنة المتواترة بل علیه اجماع المسلمین بل الضرورة من الدین لا من الفقه فقط وعلیه فلا یبعد الحکم بکفر من انکر الارث فی الاسلام^۱.

در موجبات الارث از کتاب میراث^۲ شش موضوع بررسی می شود که عبارتند از:

۱. موجبات ارث و اسباب آن؛
 ۲. موانع ارث و حواجیر آن؛
 ۳. مقادیر سهام وارث؛
 ۴. رتبه وارث در استحقاق ارث؛
 ۵. تفصیل احکام آن ها با انفراد و اجتماع؛
 ۶. کیفیت تقسیم ارث وارث.
- قبل از وارد شدن به مبانی ارث از دیدگاه اسلام و بررسی احکام و مقررات فقهی و حقوقی پیشینه تاریخی آن را در میان قبایل و دیگر ادیان برای خواننده گرامی بیان می کنیم زیرا نگاه به گذشته مسئله ارث و محدودیت آن از نظر انسانی و مقررات اجتماعی نشان می دهد که مبانی فقهی و حقوقی ارث پس از ظهور اسلام، تا چه اندازه رشد و تکامل علمی پیدا کرده و به لحاظ فراگیر شدن آن در تمدن بشری، نقش مؤثری داشته است و از طرفی جامعیت علمی آن، نسبت به نظام حقوقی زن و مرد در جامعه با نگاه واقع بینانه نگریسته است؛ به گونه ای که مورد توجه

۱. الموارث، ص ۲۱۴، حضرت آیت الله فاضل لنکرانی.

۲. الموارث، ص ۳۱۴.

جامعه جهانی حقوق بین‌المللی قرار گرفته و صاحبان اندیشه و دانشمندان جهان را برای تفکر و تعقل به سوی خویش دعوت نموده است. جامعیت قوانین و مقررات فردی و اجتماعی اسلام نسبت به انسان در تمامی ابعاد زندگی او موجب شگفتی و عظمت آن در دنیاست؛ پیشتازی احکام فقهی، حقوقی، اجتماعی و سیاسی اسلام، افکار و اندیشه‌های بشری را درنور دیده و هر روز بر طرفداران خود می‌افزاید و موجب رشد فکری و باروری اندیشه و عقل بشری است؛ چون منشأ صدور آن احکام و قوانین، از ناحیه وحی و دستورهای الهی است. عقل کل و اولین مربی و معلم انسان، یعنی خداوند متعال این دستورهای زندگی بخش را توسط پیامبران به بشر آموخته است که پیروی از آن، موجب سعادت دنیا و آخرت انسان و نافرمانی از آن، باعث گمراهی و گرفتاری او در دو جهان است.

رشد روزافزون مبانی تفکر حقوقی، سیاسی و اجتماعی اسلام خشم دشمنان خود را برانگیخته و بر نگرانی آنان افزوده است؛ به طوری که استکبار جهانی تمام توان علمی و مادی و ابزارهای تبلیغاتی خود را علیه تفکر جهان‌شمولی اسلام به کار گرفته تا افکار نورانی اسلام و قرآن را ناکارآمد جلوه دهد و مانع پیشرفت اسلام گردد که به لطف خداوند متعال تمام تلاش آن‌ها شکست خورده و ناکام مانده است. استکبار جهانی که در رأس آن‌ها امریکای جنایت‌کار قرار دارد و همدستان و هم‌پیمانان او، یعنی رژیم صهیونیستی و برخی کشورهای اروپایی و عربی، در دشمنی خود با اسلام و مسلمانان هر روز نقشه خائنانه‌ای را طراحی می‌کنند که البته راه به جایی نخواهند برد و این وعده خداوند است که با وجود دشمنی آنان، حقانیت دین مبین اسلام روز به روز آشکارتر می‌شود؛ وعده الهی است و آینده از آن اسلام و مسلمین است.

سخنی با خوانندگان

نقش باورهای دینی در زندگی انسان یک حقیقت تأثیرگذار است. پذیرفتن احکام الهی و تقویت معارف اسلامی در جوامع بشری، نه تنها محدودیت نیست، بلکه موجب پیشرفت و مصونیت اخلاقی و اجتماعی می شود. اهمیت بایدها و نبایدهای احکام اسلام تضمین کننده سلامت و سعادت جوامع انسانی است و تربیت و آموزش نوع بشر بر اساس قوانین و مقررات مکتب اسلام، همواره سبب پیشرفت و ترقی او در مسیر زندگی فردی و اجتماعی وی بوده و پیام جهان شمول فرهنگ اسلام ناب همواره با علم و دانایی و معرفت همراه است. و هم چنین با تغییر و تحولات تاریخ زندگی بشر در گسترش علم و دانش و تحکیم معنویت انسان، پیشگام و پیشتاز بوده است.

اساس دعوت پیامبران الهی به سوی خداوند، با ابزار دانش و آگاهی پایه گذاری شده و تزکیه نفس و تربیت انسان ها همیشه به وسیله علم و معرفت صورت گرفته اند پیامبر عظیم الشان اسلام، حضرت محمد مصطفی ﷺ نیز فلسفه بعثت الهی خود را بر این مبنا بنا نهاده است؛ اول شناخت و معرفت آگاهی از دین و دانستن امتیازات آیین اسلام است که تکامل یافته ادیان آسمانی گذشته است، سپس دعوت مردم به گرایش و پذیرفتن آن. رسول خدا هیچ گاه مردم را برای پذیرش اسلام به اکراه و زور و تحمیل متوسل نشد، بلکه با هدایت، روشننگری و بارور ساختن افکار و اندیشه های مردم برای انتخاب و گزینش بهتر و بالاتر، وظیفه پیامبری خود را انجام داد. دلیل این مدعی آیات متعدد قرآن کریم و احادیث و روایات ائمه معصومین علیهم السلام در این باره است.

اصولاً مبنای دعوت ادیان آسمانی با شیوه دعوت ادیان غیر الهی در مورد انسان، با هم متفاوت است؛ اولی سیاست و تدبیرش در فراخوان عمومی برای پیشرفت و ترقی به سوی تکامل و تعالی است، اما انگیزه ادیان غیر الهی بردن افکار و اندیشه های آدمی به سمت منفعت ظاهری و مادی شخصی اوست؛ چون منفعت شخصی انسان همواره با تمایلات و علائق فردی و خویشاوندی

همراه است و دسترسی به آن راحت تر و آسان تر است، انسان برای پذیرش آن تمایل بیشتری دارد و تسلیم خواسته های نفسانی خویش می شود رهبران و سیاستمداران ادیان غیر الهی سعی دارند مردم را در بی خبری و غفلت از حقایق هستی قرار دهند و آنان را با تبلیغات فریبنده، در جهالت و نادانی نگه دارند تا از این طریق، به اهداف و مقاصد پلید شیطانی خود برسند. و این شیوه استعمار و استثمار دائمی مخالفان و دشمنان ادیان الهی در روی زمین است.

بردگی فکری و شبیخون فرهنگی، بزرگ ترین و مهم ترین ابزار مورد استفاده دشمنان ادیان آسمانی و پیامبران الهی بوده و هست و ره آورد همیشگی فرهنگ مبتذل و استعماری غرب برای امت های اسلامی، همین هدف و مقصد بوده است. آشکار شدن دشمنی سرسختانه و بی رحمانه قدرت های غربی، اروپایی، عربی و از همه آن ها بدتر، صهیونیسم بین الملل با حکومت جمهوری اسلامی، در ابعاد مختلف فرهنگی اقتصادی، سیاسی و نظامی، به خاطر همین حقیقت است؛ چون ره آورد فرهنگ نظام جمهوری اسلامی «نه سازش و نه تسلیم» در برابر دشمنان اسلام و مسلمین جهان است، بلکه هدایت و آگاهی مردم را مدنظر دارد. فرهنگ اسلامی برای بیداری افکار عمومی انسان ها تلاش می کند و سعی مجاهدان و اندیشمندان مکتب اسلام، آشنا کردن آنان به فرهنگ بیدار، زنده و غنی اسلام است.

با آگاه شدن ملت های جهان و خارج کردن آن ها از غفلت و جهالت، چهره خبیث و شیطانی قدرت های مادی و ظاهری برای افکار عمومی جهان آشکارتر می شود. در این مبارزه، تنها وسیله و سلاح، روشنگری و هدایت به معرفت الهی است که مانع پیشرفت و سلطه جهان خواران می شود. و استکبار جهانی از این بیداری و خیزش افکار ملت ها در هراس بیمناک است. مطالب ارائه شده در این کتاب تحت عنوان مبانی فقهی و حقوقی ارث در اسلام است که پس از سال ها تحقیق و بررسی و توفیق تدریس آن در ماه رمضان سال ۹۷ برای کارمندان محترم شرکت پایانه های نفتی و شرکت مناطق نفت خیز جنوب در تهران تدریس شد، و مورد استقبال شرکت کنندگان قرار گرفت و درخواست چاپ و انتشار آن را نمودند

که به خاطر نیاز ضروری همه افراد جامعه به مطالب این کتاب و کاربردی بودن دانستنی‌های احکام و حدود الهی درباره ارث که افراد خانواده و جوامع انسانی با آن مواجه هستند و همواره بر اثر فوت انسان‌ها و نقل و انتقال اموال و دارایی متوفی نسبت به بستگان نسبی و سببی قرار می‌گیرد و تعیین حدود و قدر سهم هر فرد از اعضای خانواده از جمله احکام و حدود الهی است و تعدی و تجاوز از آن حدود جایز نیست و احدی حق ندارد مقدار تعیین شده آن از طرف خداوند سبحان را تغییر دهد یا کم و زیاد کند و مقدار معین شده فرض الله و فرض النبی است و مخالفت با آن گناه و معصیت الهی است. و برای همه انسان‌ها لازم الاجراست و هیچ‌کس حق تجاوز از حدود الهی را ندارد به دلیل اهمیت موضوع و مبتلا به بودن آن در زندگی فردی و حقوق اجتماعی جوامع انسانی ابتدا پیشینه تاریخی آن را مورد بررسی قرار داده سپس وارد بحث تفصیلی آن از نظر ادله قرآن و سنت شده طبیعتاً در هنگام تدریس سؤالات زیادی از طرف شرکت‌کنندگان مطرح شد و پاسخ آن‌ها نیز داده شد که از جذابیت خاصی برخوردار بود. ترتیب مطالب و فصل‌بندی مباحث پاسخگوی بسیاری از سؤالات خوانندگان عزیز خواهد بود در مجموعه مباحث مطرح شده سعی و تلاش بر این بود که نیازهای ضروری و اساسی مبتلا به اشخاص نسبت به مقدار تعیین شده سهم الارث افراد در هر طبقه‌ای مشخص شود براساس ما فرض الله و فرض النبی بیان گردیده است. همه فرمان‌های خدای سبحان حدود الهی است و به لحاظ صدور بر ۳ گونه است:

- ۱- حدودی که خداوند آن‌ها را به صراحت در قرآن بیان کرده ۲- حدودی که از راه وحی و الهام در غیر قرآن به پیامبر اکرم ﷺ ابلاغ می‌شوند و جنبه رسالت دارند. ۳- حدودی که پیامبر اکرم ﷺ برای اداره شئون امت اسلامی آن‌ها را صادر می‌کنند و جنبه امامت و ولایت دارند این انواع سه گانه همه از حدود الهی‌اند و باید رعایت شوند خواه حکم کلی و به عنوان فرض الله یا فرض النبی باشند و خواه جزئی به عنوان ولایت و رهبری معین شده باشند ما اتاکم الرسول فخذوه و ما نهاکم عنه فانتھو که در سوره حشر آیه ۷ و در سوره نساء آیه

۸۰ می‌فرماید: «مَنْ يُطِيعَ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ» بیان فرموده است. اطاعت از خدا و پیروی از سنت رسول خدا را یکی می‌داند و نافرمانی از آن جایز نیست و در تمام نظام‌های حقوقی مقررات ارث از قوانین آمده است و به اراده اشخاص تغییر نمی‌کند و انتقال اموال از متوفی به وارثان حسب فوت متوفی به طور قهری انجام می‌شود زیرا ارث یک امر حقوقی است در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مقررات قانونی ارث را بیان نموده است.

از همه عزیزانی که این کتاب را مورد مطالعه قرار می‌دهند سپاسگزارم.

رمضان ۱۴۳۹ قمری مطابق با ۱۳۹۷ هجری شمسی

قدرت الله سلطانی

بررسی مفهوم ارث و لغت و معنای اصطلاح فقهی آن

در کتاب لغتنامه دهخدا باب حرف الف در معنای لغوی ارث گفته‌اند: ارث یعنی میراث یافتن، میراث بردن، بازمانده، وامانده، تراث معنای مصدری ارث یعنی دارایی شخص مرده را صاحب شدن، آنچه از مال مرده به بازماندگانش برسد و در مفهوم اصطلاحی ارث گفته‌اند مالی که شخص باقی گذاشته باشد پس از مرگ خود خواه با وصیت یا بی وصیت حقوقی که در اثر مرگ افراد به انسان برسد را ارث گویند. در قرآن کریم واژه ارث گاهی به معنای ارث تکوینی و زمانی به معنای تشریعی آمده است «إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا» و زمانی تنها به اشیاء «الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ»^۱ و «وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ»^۲ «وَأَجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ»^۳ درآینده، به تفصیل درباره آنها بحث خواهیم کرد.

۱- سوره مریم، آیه ۴۰.

۲- سوره مؤمنون، آیه ۱۱.

۳- سوره زخرف، آیه ۷۲.

۴- سوره شعراء، آیه ۸۵.

ارث یک امری حقوقی است اما در این موارد ارث قراردادی و تشریعی مراد نیست چون تشریع در محدوده دنیا است و در بهشت امور تشریعی و حقوقی و فقهی نیست ارث به معنای انتقال تکوینی به اشیاء و اشخاص تعلق میگیرد ولی ارث تشریعی و قراردادی به اموال و حقوق تعلق میگیرد.

انسان آزاد هرگز متعلق ارث قرار نمیگیرد حتی که برعهده انسان آزاد است میتواند از راه ارث به دیگری منتقل شود ولی خود انسان میراث نیست. یعنی دارایی و اموال او پس از مرگش به وابستگان نسبی و سببی اش انتقال مییابد نه انسان بودن او یعنی انسانیت هیچگاه مورد ارث قرار نمیگیرد چه مرد باشد خواه زن باشد.

در مفردات ص ۴۷۰ (ق س م) القسمة (قسم و قسمة جدا کردن سهم افراد است و قسمة المیراث یعنی بخش کردن ترکه بر وارثان است. تقسیم میراث طبق سهام یاد شده در قرآن کریم وقتی است که حق میت و دیون و وصایای او آدا شود. مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ ذَيْنَ ابْنِهَا ابْتِدَاءً بِحَقِّ مِيتٍ مِنْ مَالِ بَرْدَاشْتِ شُود تا با آن هزینه کفن و تجهیز میت پرداخت گردد بعد از وفات میت به وصایای میت تا حد ثلث باید عمل شود یعنی از اصل مال دیون او و حقوق طلبکاران پرداخت شود این دیون گاه حق الله است نظیر خمس و ذکات و گاه حق الناس است. انسان میتواند در ثلث مال خود وصیت کند پس از پرداخت دیون میت آنگاه بقیه اموال طبق سهامی که در احکام الهی مشخص گردیده میان ورثه قسمت شود لازم به ذکر است که تصرف در اموال مانده از میت در گرو ادای حقوق و دیون و وصایای اوست یعنی ابتدا باید دیون میت را از اصل مال بپردازند پس از آن از ثلث مال به وصیت او عمل شود.

الموارث: جمع المیراث الذي هو اسم بمعنى المصدر أعني الارث وعرف باستحقاق انسان بموت آخر بنسب أو سبب شيئاً بالأصالة أو بمعنى اسم المفعول أي الموروث ويعرف بأنه ما يستحقه انسان بموت آخر الخ ويستعمل غالباً في المعنى الثاني.

نظام الارث: آیت الله سبحانی